

FRIDRIH NIČE

ROĐENJE
TRAGEDIJE

*Prevod s nemačkog
Vera Stojić*

Beograd
2012
DERETA

Naslov originala
DIE GEBURT DER TRAGÖDIE
Friedrich Nietzsche

Za prevod Vere Stojić © Zadužbina Ive Andrića, Milutina Bojića 4, Beograd
© Ovog izdanja Grafički atelje Dereta

ROĐENJE TRAGEDIJE

POKUŠAJ SAMOKRITIKE

(1886)

(1)

Ma kakve bile pobude iz kojih je nastala ova sporna knjiga, to je neminovno morao da bude problem prvog reda i jakog podsticaja, a uz to još i duboko ličan. O tome svedoči vreme u kojem je knjiga nastala, uprkos kojem je nastala, uzbudljivo vreme nenaučno-francuskog rata 1870-71. Dok se nad Evropom još razlegala grmljavina bitke kod Verta, mozgalo i prijatelj zagonetki, kome je palo u deo očinstvo ove knjige, sedeo je negde u nekom kutu na Alpima, duboko utonuo u mozganja i odgonetanja, dakle veoma zabrinut i bezbrižan istovremeno i zapisivao svoje misli o Helenima – jezgro te čudnovate i teško pristupačne knjige kojoj treba da bude posvećen ovaj pozni predgovor (ili pogovor). Nekoliko nedelja kasnije našao se i sam pod zidinama Meca, još se ne oslobodivši znakova pitanja što ih je stavio iza tobožnje „vedrine“ Helena i helenske umetnosti; dok nije, najzad, u mesecu najveće zategnutosti kada se u Versaju pregovaralo o miru, i sam našao mir sa sobom i, oporavljajući se polako od boleti ponesene s ratišta, utvrdio u sebi konačni oblik Rođenja tragedije iz duha muzike. – Iz muzike? Muzika i tragedija? Heleni i muzika tragedije? Heleni i umetničko delo pesimizma? Najskladniji, najlepši dosadašnji ljudski soj, koji je najviše izazivao zavist i najviše podsticao na život, Heleni – kako to? Upravo je njima potrebna tragedija? I više od toga – umetnost? Čemu – helenska umetnost?...

Lako je pogoditi na kojem se mestu ovim stavljao veliki znak pitanja o vrednosti postojanja. Je li pesimizam nužno znak opadanja, propadanja, izopačenosti, zamorenih i oslabljenih nagona? – kao što je to bio kod Indijaca, kao što je, sudeći po svemu, u nas, „modernih“ ljudi i Evropljana? Postoji li pesimizam snage? Intelektualna sklonost za ono surovo, jezivo opako, problematično u životu, nastala iz osećanja lagodnosti, jedrog zdravlja, iz obilja života? Postoji li možda patnja izazvana samim preobiljem? Nekakva oštrooka hrabrost koja kuša koja žudi za stravičnim kao neprijateljem, dostojnim neprijateljem na kom će moći da okuša svoju snagu koji će je naučiti šta je „strahovanje“? Šta znači – upravo kod Helena iz najboljih, najjačih, najhrabrijih vremena – tragički mit? I čudovišno neizmerni fenomen dioniskog? Šta je tragedija rođena za njega? Pa opet, od čega je tragedija umrla, Sokratov moral, dijalektika, umerenost i vedrina teoretičara – kako? Zar ne bi upravo taj Sokratov duh mogao da bude znak opadanja, zamora, oboljenja, anarhično olabavljenih nagona? A „helenska vedrina“ kasnije Helade samo je večernja rumen? Epikuška volja uperena protiv pesimizma samo je predostrožnost paćenika? Pa i nauka sama, naša nauka – šta uopšte znači svekolika nauka posmatrana kao simptom života? Čemu, i još gore, otkud – svekolika nauka? Kako? Je li naučnost možda samo strah i izvrđavanje pred pesimizmom? Visprena samoodbrana od – istine? I, moralno govoreći, nešto kao strašljivost i lažnost? Nemoralno govoreći – lukavost? O, Sokrate, Sokrate, da li je to možda bila tvoja tajna? O, tajanstveni podrugljivče, da li je to možda bila tvoja – ironija?

(2)

Ono sa čime sam se tada uhvatio u koštac bilo je nešto stravično i opasno, rogat problem – ne baš bik – svakako jedan nov problem; danas bih rekao da je to bio problem nauke same, nauke prvi put shvaćene kao nešto problematično, nešto sporno. Ali knjiga u koju se tada izlila moja mladalačka smelost i sumnjičavost – kakva je nemoguća knjiga morala da izraste iz jednog tako nemladičkog

zadatka! Građena od samih preranih, nezrelih ličnih doživljaja, koji su svi bili na ivici onog što se može saopštiti, postavljena na tle umetnosti – jer problem nauke ne može se saznati na tlu nauke – to je knjiga možda za umetnike sa uzgrednom primesom analitičkih i retrospektivnih sposobnosti (znači, za izuzetnu vrstu umetnika, za kojima bi čovek morao a ne bi čak ni želeo da traga...), puna psiholoških novotarija i artistskih skrivalica, s artistskom metafizikom u pozadini, mladalačko delo puno mladalačke smelosti i mladalačke setnosti, nezavisno, prkosno, samostalno čak i kad se čini da se klanja pred nekim autoritetom i predmetom sopstvenog divljenja, ukratko – prvenče i u lošem smislu te reči, uprkos svom staračkom problemu zahvaćeno svim greškama mladosti, pre svega onim njenim „predugačkim“ razglabanjem, njenim bujnim „poletom i žestinom“, s druge strane, s obzirom na uspeh koji je imala (naročito kod velikog umetnika kome se obraćala kao nekog dijaloga radi, u Riharda Vagnera), osvedočena knjiga, hoću da kažem knjiga koja je u svakom slučaju zadovoljila one „najbolje svog doba“. Već zbog toga bi trebalo da se prema njoj ophode s izvesnim obzirom i bez mnogo reči; ipak, neću potpuno da prećutim kako mi se ona sad čini neprijatnom, kako tuđa stoji sada, šesnaest godina kasnije, preda mnom – pred jednim već starijim, stoput razmaženijim, ali nipošto ohladnelim okom, koje se nije otuđilo ni od onog zadatka kojem se ta odvažna knjiga prva usudila da priđe – da gleda nauku okom umetnika a umetnost okom života...

(3)

Ponavljam, danas je to za mene nemoguća knjiga – loše napisana, nezgrapna, mučna, pomamna na slikovito izražavanje i zbrkana zbog silne slikovitosti, sentimentalna, tu i tamo zašecerena do ženstvenosti, nejednaka u tempu, bez volje da postigne logičku čistotu, veoma uverena u sebe pa zato prenebregava dokazivanje, nepoverljiva čak i prema pristojnosti dokazivanja, kao knjiga za posvećene, kao „muzika“ za one što su kršteni u ime muzike, od

samog početka povezani zajedničkim i retkim umetničkim doživljajima, kao znak raspoznavanja za krvne srodnike in artibus – nadmena i sanjarska knjiga koja se od profanum vulgus „obrazovanih“ već unapred ograđuje još više nego od „naroda“, ali koja, kako je dokazalo i dokazuje njeno dejstvo, mora prilično dobro da se razume i u pronalaženju sličnih sanjara pa da ih odmami na nove potajne puteve i igrališta. Tu je svakako progovorio – to se priznavalo s radoznavnošću koliko i s odvratnošću – jedan tuđ glas, privrženik nekog još „nepoznatog boga“, koji se u prvi mah skrio pod kapuljačom naučnika, pod težinom i dijalektičkom bezvoljnošću Nemca, čak i pod lošim manirima vagnerijanca; duh sa tuđim, još bezimenim prohtevima, pamćenje krcato pitanja, iskustava, skrivenosti, kojima je Dionisovo ime dodato kao još jedan znak pitanja; tu je prozborila – tako se tvrdilo podozrivo – neka mistična i gotovo menadska duša koja s naporom i samovoljno, pomalo neodlučna da li da se izrazi ili prikrije, takoreći tuđim jezikom muca. Trebalo je da peva ta „nova duša“ – a ne da govori! Kakva šteta što se nisam usudio da kao pesnik iskažem ono što sam tada imao da kažem; možda sam to mogao! Ili, bar kao filolog; jer, još i danas ostaje filologu da u toj oblasti gotovo sve otkrije i iskopa! Pre svega problem da ovde zaista imamo pred sobom jedan problem – i da su Heleni, dokle god nemamo odgovora na pitanje „šta je dionisko?“, i danas još sasvim neznani i nepredstavljeni...

(4)

Da, šta je dionisko? – U ovoj knjizi nalazi se odgovor na to pitanje – tu govori „znalac“, posvećenik i privrženik svog boga. Možda bih sada opreznije i manje rečito govorio o jednom tako teškom psihološkom pitanju kao što je poreklo tragedije kod Helena. Jedno od osnovnih pitanja je odnos Helena prema bolu, stepen njegove senzibilnosti – je li taj odnos ostao isti? Ili se obrnuo? – pitanje da li je njegova sve jača žudnja za lepotom, za svetkovinama, zabavama, novim kultovima zaista nikla iz oskudice, iz lišavanja, iz sete, iz bo-

la? Pretpostavimo, naime, da je upravo u ovome istina – a Perikle (ili Tukidid) nagoveštava nam to u velikom posmrtnom govoru: odakle bi onda morala da proizlazi suprotna žudnja, koja se vremenski ranije ispoljila, žudnja za ružnim, ona dobra stroga volja ranijeg Helena za pesimizam, za tragički mit, za simbol sveg stravičnog, opakog, zagonetnog, razornog, kobnog u osnovi postojanja – odakle bi onda morala da proizlazi tragedija? Možda iz naslade, iz snage, iz jednog zdravlja, iz preobilja? I kakvo značenje onda ima, pitano sa fiziološkog gledišta, ono ludilo iz kojeg je izrasla tragička kao i komička umetnost – dionisko ludilo? Kako? Zar ludilo možda nije nužno simptom izopačavanja, opadanja, prezrele kulture? Postoje li možda – ovo je pitanje za psihijatre – neuroze zdravlja? mladosti i mladalaštva naroda? Na šta ukazuje ona sinteza boga i jarca u satira? Po kakvom ličnom doživljaju, na kakav podsticaj je Helen morao dioniskog sanjara i pračoveka da zamisli kao satira? A kada je reč o poreklu hora u tragediji: da li je u onim stolecima kada je helensko telo cvetalo, helenska duša kiptela od životne snage, možda bilo endemičnih zanosa? Vizija i halucinacija koje su obuzimale čitave zajednice, čitave verske skupove? Kako? Ako su Heleni, upravo u bogatstvu svoje mladosti, imali volju za tragično i bili pesimisti? Ako je upravo zanos bio ono – da upotrebim jednu Platonovu izreku – što je donelo najveće blagodeti Heladi? I ako su, s druge strane i obrnuto, Heleni upravo u vremenima svog mlitavljenja i opadanja postajali sve više optimisti, sve površniji, sve više skloni glumljenju, dakle istovremeno „vedrij“ i „učevniji“? Kako? Da li bi možda, uprkos svim „modernim idejama“ i predrasudama demokratskog ukusa, pobeda optimizma, prevlast razumnosti, praktični i teorijski utilitarizam, kao i sama demokratija s kojom se istovremeno javlja, mogli da budu simptom opadanja snage, starosti na pomolu, fiziološkog zamora? A ne pesimizam? Je li Epikur bio optimist upravo kao paćenik? – Kao što se vidi, ceo naramak teških pitanja koji je ova knjiga uprtila – dodajmo još i njeno najteže pitanje! Šta znači – gledano okom života – moral?...

(5)

Već u predgovoru upućenom Rihardu Vagneru predstavljena je umetnost – a ne moral – kao stvarno metafizička delatnost čovekova; u samoj knjizi se više puta ponavlja škakljiva rečenica da je postojanje svega opravdano samo kao estetski fenomen. Zaista, cela knjiga poznaje samo jedan umetnički smisao i zadnji smisao iza sveg zbivanja – jednog „boga“, ako hoćete, ali svakako jednog sasvim bezbrižnog i nemoralnog umetnika – boga koji u građenju kao i u razaranju, u dobru kao i u zlu, hoće da oseti istu nasladu i sopstvenu neograničenu moć; koji se, stvarajući svetove, oslobađa nevolje obilja i preobilja, izbavlja patnje od suprotnosti zbijenih u njemu. Svet je u svakom trenutku postignuto izbavljenje božje, večito promenljiva, večito nova vizija onog najnapaćenijeg, najsuprotnijeg, najprotivrečnijeg, koji se samo u prividu ume da izbavi; cela ta artistska metafizika može se nazvati proizvoljnom, zaludnom, fantastičnom; – bitno je u njoj da ona već otkriva duh koji će se jednom, izlažući sebe svakodnevnoj opasnosti, odupreti moralnom tumačenju i značenju postojanja. Ovde se, možda prvi put, nagoveštava pesimizam „s onu stranu dobra i zla“, ovde dolazi do reči i formule ona „perverznost mišljenja“ koju je Šopenhauer već unapred neumorno zasipao najgnevnijim kletvama i munjama – filosofija koja se usuđuje da sam moral stavi, obori u svet pojave, i ne samo među „pojave“ (u smislu idealističkog terminus technicus-a) nego među „varke“, kao privid, uobraženje, zabludu, tumačenje, podešavanje, umetnost. Možda se dubina te protivmoralne sklonosti može najbolje izmeriti onim opreznim i neprijateljskim ćutanjem kojim se u celoj toj knjizi obavija hrišćanstvo – hrišćanstvo kao najbujnije, najneumerenije protkivanje moralne teme slikama i simbolima kakvo je čovečanstvo dosad imalo prilike da sluša. Uistinu, u odnosu na sasvim estetsko tumačenje svega i opravdavanje sveta, kakvo se uči u ovoj knjizi, nema veće suprotnosti no što je hrišćansko učenje, koje jeste i hoće da bu-

de samo moralno, i svojim apsolutnim merilom, na primer već i svojom postavkom o istinitosti božjoj, proteruje umetnost, svaku umetnost, u carstvo laži – to jest poriče, anatemiše, osuđuje. Iza takvog načina mišljenja i ocenjivanja, koji mora da bude protivumetnički dokle god je iole istinit, ja sam oduvek osećao i ono protivživotno, onu pritajeno srditu i osvetničku odvratnost prema životu samom; jer svekoliki život počiva na prividu, umetnosti, obmani, optici, na neophodnosti perspektive i zablude. Hrišćanstvo je od samog početka, suštinski i temeljno, bilo izraz gađenja i prezasićenosti koje oseća život sit života, samo prerušen, samo skriven, samo nagizdan pod plaštom verovanja u „drugi“ ili „bolji“ život. Mržnja na „svet“, prokletstvo bačeno na afekte, strah od lepote i čulnosti, onaj svet izmišljen da bi se ovaj svet što bolje oklevetao, u osnovi žudnja da se utone u Ništa, dospe do kraja, do odmaranja, do „sabata nad sabatima“ – sve mi se to, isto kao i безусловna volja hrišćanstva da prizna samo moralne vrednosti, oduvek činilo najopasniji i najstravičniji oblik svih mogućih oblika „volje za propadanje“, u najmanju ruku znak najdubljeg oboljenja, zamorenosti, mrzovolje, iscrpenosti, osiromašenja života, jer pred moralom (naročito hrišćanskim, to jest безусловnim moralom) život mora stalno i neminovno da ispadne kriv, budući da je život nešto suštinski nemoralno – život mora konačno, smrvljen pod teretom preziranja i večitog poricanja, da se oseti nedostojan žudnje, nevredan po sebi. Moral sam – kako? Nije li moral „volja za poricanje života“, potajan nagon uništavanja, načelo propadanja, umanjanja, klevetanja, početak kraja? I zato opasnost nad opasnostima?... Protiv morala, dakle, ustao je tada ovom spornom knjigom moj nagon, kao nagon, kao nagon-zaštitnik života, i smislilo sebi jedno načelno suprotno učenje i suprotno ocenjivanje života, čisto artistskičko antihrišćansko. Kakvo ime da mu dam? Kao filolog i privrženik reči krstio sam ga, ne bez izvesne slobode – jer ko bi znao pravo ime Antihrista? – imenom jednog helenskog boga: nazvao sam ga dioniskim.

(6)

Je li jasno kakvog sam se zadatka već ovom knjigom osudio da poduhvatim?... Koliko sad žalim što u ono doba još nisam imao hrabrosti (ili neskromnosti?) da za tako lična shvatanja i smela izlaganja u svakom pogledu dopustim sebi i lični jezik – što sam s mukom pokušavao da Šopenhauerovim i Kantovim formulama izrazim nepoznata i nova ocenjivanja vrednosti, iz osnove suprotna Kantovu i Šopenhauerovu duhu i ukusu! Jer, kakvo je Šopenhauerovo mišljenje o tragediji? „Ono što svemu tragičnom daje osobeni zamah za uzdizanje“ – kaže on u II delu *Sveta kao volje i predstave* – „jeste buđenje saznanja da svet, da život ne može da pruži pravo zadovoljenje, pa prema tome ne zaslužuje našu privrženost; u tome se sastoji tragični duh – on, dakle, vodi rezignaciji.“ O, kako je Dionis sasvim drukčije govorio meni! O, kako mi je tada bila daleka upravo cela ta sklonost rezignaciji“. – Ali, ima nešto mnogo gore u toj knjizi, što sad još više žalim no činjenicu da sam šopenhauerovskim formulama zamračio i iskvario dioniske slutnje; naime, što sam uopšte veličanstveni helenski problem, kakav se meni otkrio pokvario primešavanjem najmodernijih stvari! Što sam nadovezivao nade tamo gde se više ničemu nisam mogao nadati, gde je sve i suviše jasno ukazivalo na kraj? Što sam, na osnovu nemačke najnovije muzike, stao da pričam bajke o „nemačkom biću“, kao da je ono upravo na putu da sebe otkrije i ponovo nađe – i to u vreme kada se nemački duh, koji je još nedavno imao volje da vlada Evropom, snage da vodi Evropu, taman zaveštajno i konačno odrekao te volje, i pod pompeznim izgovorom osnivanja carstva, izvršio prelaz koji će ga odvesti u osrednjost, prelaz ka demokratiji i ka „modernim idejama“! Zaista, u međuvremenu sam naučio da o tome „nemačkom biću“ mislim prilično beznadno i bezobzirno, isto tako i o sadašnjoj nemačkoj muzici, koja je skroz-naskroz romantika i od svih mogućih umetničkih blika ponajmanje helenska; povrh toga prevashodna upropastiteljka živaca, dvostruko opasna u narodu koji piće voli i nejasnost kao vrlinu poštuje, naime u njenom dvostrukom svojstvu kao nar-

kotično sredstvo koje opija i zamagljuje. – Po strani, istina, od svih prenegljenih nada i pogrešnih primena na sasvim savremene stvari, kojima sam tada pokvario svoju prvu knjigu, veliki dioniski znak pitanja, kako sam ga u njoj postavio, ostaje i dalje u važnosti i u odnosu na muziku: kako bi morala da bude sazdana muzika koja više ne bi bila romantičnog porekla, kao što je nemačka – nego dioniskog?...

(7)

– Ali, gospodine moj, šta je, za ime sveta, romantika, ako vaša knjiga nije romantika? Može li se sa dubokom mržnjom na „sadašnjicu“, na „stvarnost“ i „moderne ideje“ oterati dalje no što je to učinjeno u ovoj artističkoj metafizici – koja će pre poverovati čak i u Ništa, čak i u đavola nego u „sadašnjicu“? Zar ne bruji osnovni bas gneva i prohteva za uništavanjem ispod sve više kontrapunktne glasovne umetnosti i zamamljivog golicanja uha, neka kivna rešenost protiv svega što znači „sada“, jedna volja koja nije predaleko od praktičnog nihilizma i kao da kazuje „bolje da ništa ne bude istinito no da vi budete u pravu, no da vaša istina bude u pravu“! Saslušajte i sami, gospodine pesimisto i obogatvoritelju umetnosti, saslušajte otvorenim ušima jedno jedino odabrano mesto iz svoje knjige, ono zaista rečito mesto o zmajoubici koje za mlade uši i mlada srca može da zvuči zavodnički zamamljivo: kako? zar to nije pravo pravcato ispovedanje romantičara iz 1830, pod maskom pesimizma iz 1850? iza kojeg se već razabira i uvod u uobičajeno finale romantičara – prelom, slom, povratak i pad ničice pred jednim starim verovanjem, pred starim bogom.... Kako? Zar vaša pesimistička knjiga nije i sama komad antihelenstva i romantike, i sama nešto što ne samo opija nego i zamagljuje, narkotično sredstvo u svakom slučaju, komad muzike čak, nemačke muzike? Ali slušajte:

„Zamislimo naraštaj koji raste s ovim neustrašljivim pogledom, s ovom herojskom crtom što prelazi u stravično, zamislimo smeli korak ovih zmajoubica, gordu drskost kojom okreću leđa svim slabičkim doktrinama optimizma, kako bi odlučno živeli, u celovitosti

i punoći; zar ne bi bilo potrebno da tragični čovek ove kulture, pri vaspitavanju samog sebe na ozbiljnost i strahovanje, žudi za jednom novom umetnošću, umetnošću metafizičke utehe, za tragedijom kao Helenom koja mu pripada, pa da uzvikne Faustovim rečima:

Zar ne treba da, čežnje najjačom snagom,
Oživotvorim taj jedinstveni lik?“

„Zar ne bi bilo potrebno?... Ne, triput ne, vi mladi romantičari: to ne bi bilo potrebno! Sasvim je verovatno da se tako završava, da vi tako završavate, naime 'utešeni', kako je pisano, uprkos svemu vaspitanju samoga sebe na ozbiljnost i strahovanje, 'metafizički utešeni', ukratko onako kako završavaju romantičari hrišćanski... Ne! Trebalo bi da prvo naučite umetnost ovozemaljske utehe – da se naučite smeјati, mladi moјi prijatelјi, ako inače pošto-poto hoćete da ostanete pesimisti; možda ćete posle toga, nasmeјani, jednog dana sve metafizićke tešenje poslati do đavola – a metafiziku na prvom mestu! Ili, rećeno jezikom onog dioniskog demona koji se zove Zaratustra:

„Uzdignite srca vaša, o braćo moja uvis, sve više! Ali ne zaboravite ni na noge! Podignite i noge svoje, vi dobri igraći, i bolje još: ćlovite i na glavi!

„Ta kruna nasmeјanoga, taj venac od ruža: ja sam se sam ovenćao njime, ja sam proglasio svetim smeh svoj. Nikog drugog ne nađoh danas da je za to dosta jak.

„Zaratustra igrać, Zaratustra lakokrili, koji lakim krilima maše, spreman da poleti, koji maše svima pticama, spreman na let smišljen, blaženolakomislen: –

„Zaratustra prorok, Zaratustra uvek nasmeјan, nikad nestrplјiv, nikad opredelјen, jedan od onih koji voli skokove pravo i u stranu: ja sam se sam ovenćao takvom krunom!

„Ovu krunu nasmeјanoga, ovaj venac od ruža: vama, braćo moja, dobacujem taj! Ja sam smeh proglasio svetim: o, vi viši lјudi, naućite mi se – smeјati!“¹

¹Tako je govorio Zaratustra, prevod Milana Ćurćina, Beograd 1914, II, str. 239, 242.